

Unofficial Translation

संयुक्त राष्ट्रसंघ

CCPR/C/114/D/2038/2011

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी
अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध

वितरण: सामान्य

२१ अक्टोबर २०१५

मूलभाषा: अंग्रेजी

मानवअधिकार समिति

निवदेन नं : २०३८/२०११

११४औं सत्र (२९ जुन -२४ जुलाई २०१५) मा समितिद्वारा अवलम्बित निर्णय

निवेदक :	छेदुलाल थारु तथा अन्य (एड्भोकेसी फोरम र रिड्रेस ट्रस्टद्वारा कानुनी प्रतिनिधित्व गरिएको)
पीडित भनिएकाहरू :	निवेदकहरू र निवेदकका नजिकका नातेदारहरू धनीराम थारु, राधुलाल थारु, प्रेम प्रकाश थारु, कमला थारु/चौधरी, मोहन थारु चौधरी, लावती चौधरी र चिल्लु चौधरी
पक्षराष्ट्र :	नेपाल
निवेदन गरिएको मिति :	२४ जनवरी २०११ (प्रारम्भिक जाहेरी)
सन्दर्भ दस्तावेज :	०८ अप्रिल २०११ मा पक्षराष्ट्रलाई प्रेषित विशेष प्रतिवेदक नियम ९७ को निर्णय (दस्तावेजको रूपमा हैन)
निर्णय अवलम्बित गरिएको मिति :	०३ जुलाई २०१५
विषयवस्तु :	जबर्जस्ती बेपत्ता
कार्यविधिगत सवाल :	उपलब्ध राष्ट्रिय उपचारहरू उपभोग नभएको
सारवान सवालहरू :	बाँच्न पाउने अधिकार, यातना तथा अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार, व्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा सुरक्षाको अधिकार, व्यक्तिको नैसर्गिक आत्मसम्मानको रक्षा, कानुन समक्ष व्यक्तिको रूपमा पहिचान र प्रभावकारी उपचारको अधिकार
अनुबन्धका धाराहरू :	धारा २, परिच्छेद ३, धारा ६, ७, ९ र १०, १६, १७ (१), २३ को अलग र धारा धारा २, परिच्छेद ३ को सामाञ्जस्यतामा
ऐच्छिक आलेखका धाराहरू :	धारा ५, परिच्छेद २ (क) र (ख)

समितिमा विवाद र सुनुवाइ

ग्राह्यता उपर समितिको फैसला

९.१ उजुरीमा लिइएको दाबीउपर छलफल गर्नुपूर्व मानवअधिकार समितिले यसको कार्यविधिको नियम ९३ अनुसार यो मुद्दा अनुबन्धको ऐच्छिक आलेख अन्तर्गत ग्राह्य छ कि छैन भनी हेर्नुपर्छ ।

९.२ ऐच्छिक आलेखको धारा ५, अनुच्छेद २ (क) ले व्यवस्था गरे अनुसार समितिले निक्कैल गरेको छ कि यस मुद्दालाई अन्य अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान वा व्यवस्थापन अन्तर्गत हेरिएको छैन । समितिले स्मरण गरेको छ कि धनीराम, राधुलाल, कमला, चिल्लु, लावती, मोहन, प्रेम प्रकाश र सोनिरामले जबर्जस्ती वा बाध्यात्मक बेपत्ता सम्बन्धी कार्य समूहमा उजुरी दर्ता गराएका थिए । तर समिति स्मरण गर्दछ कि मानवअधिकार समिति वा मानवअधिकार परिषद्द्वारा स्थापित अतिरिक्त महासन्धिजन्य कार्यविधि वा संयन्त्रको कार्य कुनै राष्ट्र विशेष वा क्षेत्राधिकारमा मानवअधिकारको अवस्थाको अनुसन्धान गर्नु र विश्वव्यापी रूपमा प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुले मात्र ऐच्छिक आलेखको धारा ५, अनुच्छेद २ (क) ले व्यवस्था गरे अनुसारको^a अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको अनुसन्धानको प्रक्रिया वा व्यवस्थापन गरेको मान्न सकिन्न । साथै समितिले यस प्रावधान अन्तर्गत यस उजुरीलाई हेर्न वञ्चित गरेको मान्न सक्दैन ।

९.३ निवेदकहरूले अदालतसमक्ष यातना क्षतिपूर्ति ऐन अन्तर्गत मुद्दा दर्ता नगराएको तथा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको जिकिर नलिएको अनि निवेदकहरूका नातेदारका मुद्दालाई सन् २००७ को अन्तरिम संविधान तथा सन् २००६ को बृहत् शान्ति सम्झौताले निर्देश गरे बमोजिम विसं २०७१ मा तर्जुमा गरिएको ऐनमार्फत बनेका संक्रमणकालीन न्याय संयन्त्रले सम्बोधन गर्नुपर्ने अवस्था रहेकाले प्रस्तुत निवेदनले ऐच्छिक आलेखको धारा ५(२) (ख) ले आवश्यक ठहर्‍याएका सर्तलाई पूरा नगरेको भन्ने पक्षराष्ट्रको तर्कलाई समितिले टिपोट गरेको छ । उनीहरूका नातेदारलाई कहाँ र कसले थुनामा राखेको पहिचान गर्न नसकेकाले गर्दा उनीहरूको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटलाई सर्वोच्च अदालतले खारेज गरेको, उनीहरूका नातेदारले भोगेका अधिकार उल्लंघनका पीडालाई उपचार दिनका लागि यातना क्षतिपूर्ति ऐन पर्याप्त नरहेको तथा जाहेरी उपयुक्त उपचार नभएको किनकि यो सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको सूची १ मा सूचीबद्ध गरिएका अपराधमा मात्र सीमित रहेको तथा उक्त सूचीमा जबर्जस्ती बेपत्तालाई संलग्न नगरिएको भन्ने निवेदकहरूको आरोपहरूलाई समेत समितिले टिपोट गरेको छ । निवेदकहरूले उनीहरूका नातेदार बेपत्ता भएको कुरा अधिकारीहरूसमक्ष तत्काल जाहेरी दिएको भएपनि १३ वर्षभन्दा बढी बितिसक्दा समेत उनीहरूको बेपत्ता सम्बन्धी परिस्थिति अस्पष्ट नै रहेको तथा अनुसन्धान पनि टुंग्याउन बाँकी नै रहेकोलाई पनि समितिले विचार गरेको छ । गम्भीर उल्लंघनका मुद्दामा एक प्रभावकारी न्यायिक उपचार जरुरी रहेको आफ्नो विधिशास्त्रलाई समेत समितिले पुनः स्मरण गरेको छ । यस सम्बन्धमा, विसं २०७१ को ऐन अन्तर्गत गठन

^a See communication Nos. 1874/2009, *Mihoubi v. Algeria*, Views adopted on 18 October 2013, para. 6.2; and 1882/2009, *Al Daquel v. Libya*, Views adopted on 21 July 2014, para. 5.2.

भएका संक्रमणकालीन न्यायका संयन्त्र न्यायिक निकाय नभएका कुरालाई समेत समितिले विचार गरेको छ । सोअनुरूप, अनुसन्धान प्रभावकारी नरहेको तथा अनावश्यक रूपमा लम्ब्याइएको अनि ऐच्छिक आलेखको धारा ५(२) (ख) अन्तर्गत निवेदनउपर जाँचबुझ गर्नका लागि कुनै बाधा नरहेको भनी समितिले विचार गरेको छ ।

९.४ ग्राह्यताका सबै आवश्यकता पूरा गरेकाले यो निवेदन ग्राह्य भएको भनी समिति घोषणा गर्दछ तथा यसका विषयवस्तुको छानबिनको प्रक्रिया अगाडि बढाउँछ ।

विषयवस्तुउपर विचार

१०.१ ऐच्छिक आलेखको धारा ५(१) ले आवश्यक ठहर्‍याए बमोजिम दुवै पक्षले उपलब्ध गराएका सबै सूचनाका आलोकमा मानवअधिकार समितिले यो निवेदनउपर विचार गरेको छ ।

१०.२ निवेदनमा उठाइएका आरोपउपर पक्षराष्ट्रले कुनै ठोस दृष्टि नदिएको भनी समितिले विचार गरेको छ । आफू तथा आफ्ना प्रतिनिधिउपर अनुबन्धको उल्लंघनका सम्बन्धमा लागेका सबै आरोपमाथि असल नियतका साथ अनुसन्धान गर्ने तथा आफूसँग उपलब्ध सूचना समितिलाई दिने पक्षराष्ट्रको दायित्व रहेको कुरा ऐच्छिक आलेखको धारा ४(२) मा अप्रत्यक्ष रूपमा निहित रहेको समिति स्मरण गर्न चाहन्छ । निवेदकले पेश गरेका आरोप विश्वसनीय प्रमाणले सही ठहर्‍याएका तथा थप स्पष्टीकरण पक्षराष्ट्रको मात्र हातमा रहेका सूचनामा आधारित रहने अवस्था रहेका मुद्दामा पक्षराष्ट्रले निवेदकका आरोप विपरीत हुने सन्तोषदायक प्रमाण वा व्याख्या पेश गर्न नसकेमा निवेदकका आरोप पुष्टि भएको भनी समितिले विचार गर्न सक्छ ।^b

१०.३ सन् २००२ अप्रिल ११ मा उनीहरूका आठजना नातेदारलाई शाही नेपाली सेनाका सदस्यले लिएर गएका तथा नातेदारहरू कहाँ लिएका भनी उनीहरूलाई कहिल्यै पनि नबताइएको भन्ने निवेदकहरूको आरोपलाई समितिले टिपोट गरेको छ । उनीहरूले नातेदारको पक्राउ तथा बेपत्ताका बारेमा तत्काल जाहेरी दिएको तथा बन्दीप्रत्यक्षीकरणका लागि अनेकौं उजुरी तथा रिट दायर गरेको भएतापनि अधिकारीहरूले आधिकारिक रूपमा, शीघ्र, निष्पक्ष रूपमा, लगनशील तथा स्वतन्त्र अनुसन्धान नगरेको, उनीहरूका नातेदारको नियति र अवस्था हालसम्म पनि अज्ञात रहेको, यी कार्यका लागि कसैलाई पनि समाह्वान नगरिएको वा कसुरदार ठहर नगरिएको तथा यी परिस्थितिमा उनीहरूका नातेदार जबर्जस्ती बेपत्ताका पीडित भएका भनेर समेत निवेदकहरूले दाबी गरेका छन् ।

^b See communication No. 2111/2011, *Tripathi v. Nepal*, Views adopted on 29 October 2014, para. 7.2.

१०.४ अनुबन्धले यसका कुनै पनि धारामा स्पष्ट रूपमा “जबर्जस्ती बेपत्ता” भन्ने पदावली प्रयोग नगरेको भएपनि जबर्जस्ती बेपत्ता उक्त सन्धिमा पहिचान गरिएका अनेकौं अधिकारको निरन्तर उल्लंघनलाई प्रतिनिधित्व गर्ने अद्वितीय तथा एकीकृत सिलसिलाबाट बनेको हुन्छ भनी समिति स्मरण गर्दछ।^९

१०.५ सन् २००२ मा घटनाहरू घटेपछि निवेदकहरूले आफ्ना नातेदारको थुनाका सम्बन्धमा प्रहरी कार्यालय तथा सैन्य ब्यारेकहरूबाट परस्परविरोधी सूचना प्राप्त गरेको तथा सर्वोच्च अदालतमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको मुद्दा चल्दा अन्य अधिकारीमध्ये पनि रक्षा मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, बर्दिया जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बर्दिया जिल्ला प्रहरी कार्यालयले उनीहरूका नातेदारलाई पक्राउ गरेको वा थुनामा राखेको कुरालाई नै अस्वीकार गरेको आरोप निवेदकहरू लगाउँछन्। पछि २५ जुलाई २००६ मा गृह मन्त्रालय तथा शाही नेपाली सेनाले धनीराम, चिल्लु, मोहन, कमला, लौटी, सोनीराम तथा राधुलाल ११ अप्रिल २००२ मा मनाउको नर्सरी क्षेत्रमा सुरक्षाफौजसँगको भिडन्तमा मारिएको भनी निष्कर्ष निकाले। प्रेम प्रकाशको नियति तथा अवस्थाका बारेमा कुनै सूचना दिइएको छैन। अधिकारीहरूले लगनशील अनुसन्धान नगरेको तथा कुनै सहयोगी प्रमाणमा निर्भर नरही सेनाको मानवअधिकार इकाइले दिएको सूचनालाई पूर्ण समर्थन गरेको भन्ने निवेदकहरूको आरोपलाई पक्षराष्ट्रले चुनौती दिएको छैन। निवेदकहरूका नातेदारका पार्थिव शरीरका अवशेष उनीहरूलाई नफर्काइएको तथा अधिकारीहरूले अवशेष रहेका स्थान वा ती अवशेष फर्काउनका लागि गर्न सकिने प्रयास नगरेको जसका कारण निवेदकहरूलाई निरन्तर अनिश्चितताको अवस्थामा राखिएको समेत समितिले विचार गरेको छ। यो पृष्ठभूमिमा पक्षराष्ट्रले निवेदकहरूका नातेदारको मृत्यु भनिएको विशेष परिस्थितिका बारेमा व्याख्या नगरेको तथा उनीहरूको जीवन रक्षाका लागि निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्व पूरा गरेको संकेत गर्ने प्रमाण पेश नगरेको कुरालाई समितिले विचार गरेको छ। यस अनुरूप, पक्षराष्ट्रले निवेदकहरूका नातेदारहरूको जीवन रक्षा गर्ने आफ्नो कर्तव्य पूरा नगरेको जसले गर्दा अनुबन्धको धारा ६ को उल्लंघन भएको भनी समितिले निष्कर्ष निकालेको छ।

१०.६ उनीहरूका नातेदारहरूको पक्राउ तथा त्यसपछिको जबर्जस्ती बेपत्ता धारा ७ विरुद्धको व्यवहारको हदमा पुगेको भन्ने निवेदकहरूको आरोपहरूलाई समितिले टिपोट गरेको छ। बाहिरी संसारसँग सम्पर्क राख्न नमिल्नेगरी अनिश्चित कालसम्म थुनामा राख्दा हुने पीडाको मात्रालाई समितिले आत्मसात गरेको छ। सम्पर्कविहीन थुनालाई प्रतिबन्ध लगाउने व्यवस्था बनाउनका लागि सिफारिस गर्ने धारा ७ माथिको आफ्नो सामान्य टिप्पणीलाई यसले स्मरण गरेको छ। यो मुद्दामा पक्षराष्ट्रबाट सन्तोषदायक व्याख्याको अभाव भएकाले निवेदकहरूका नातेदारहरूको जबर्जस्ती बेपत्ताले अनुबन्धको धारा ७ को उल्लंघन भएको समितिले पाएको छ।

^९ See communication No. 2000/2010, *Katwal v. Nepal*, Views adopted on 1 April 2015, para. 11.3.

१०.७ आफ्ना नातेदारको बेपत्ताबाट निवेदकहरूलाई पर्न गएको पीडा र तनावलाई समेत समितिले टिपोट गरेको छ । विशेषगरी निवेदकहरू तथा उनीहरूका परिवारहरूले नातेदारहरूको मृत्यु भनिएको परिस्थितिका सम्बन्धमा कहिलेपनि पर्याप्त व्याख्या नगरिएको तथा उनीहरूको अवशेष पनि नपाएको अवस्था छ । पक्षराष्ट्रबाट सन्तोषदायक व्याख्याको अभावमा यी तथ्यले निवेदकहरूका सम्बन्धमा अनुबन्धको धारा ७ को उल्लंघनलाई उजागर गरेको भनी समितिले विचार गरेको छ ।

१०.८ उनीहरूका नातेदारलाई पक्राउपुर्जीविना नै थुनामा राखिएको, कहिल्यै पनि न्यायाधीश वा न्यायिक शक्तिको प्रयोग गर्न कानुनी अनुमति पाएको कुनै अन्य अधिकारीसमक्ष पेश नगरिएको तथा उनीहरूको थुनाको वैधतालाई चुनौती दिनका लागि अदालती प्रक्रिया अघि बढाउन नपाएको भनी धारा ९ अन्तर्गत निवेदकहरूले लगाएका आरोपलाई समितिले टिपोट गरेको छ ।

१०.९ धारा १६ को उल्लंघन भनिएको सन्दर्भमा कानुनी संरक्षणबाट कुनै व्यक्तिलाई नियतवश हटाउनुलाई कानूनको नजरमा सर्वत्र व्यक्तिको रूपमा पहिचानको अधिकारको हनन गरेको ठहरिन्छ, विशेषगरी त्यो अवस्थामा जब पीडित राज्यका अधिकारीहरूको नियन्त्रणमा अन्तिमपटक देखिएको थियो तथा उसका नातेदारले न्यायिक उपचार (हेर्नुस् अनुबन्धको धारा २(३)) लगायतका सम्भाव्य प्रभावकारी उपचारमा पहुँच प्राप्त गर्नबाट सुनियोजित तवरले रोकिएको थियो । यो मुद्दामा निवेदकहरूका नातेदारको पक्राउलगत्तै अधिकारीहरूले उनीहरूका पक्राउका सम्बन्धमा परस्परविरोधी सूचना दिएका थिए भनी समिति विचार गर्दछ । पछि उनीहरूले असंख्य अनुरोधका बाबाजुद निवेदकहरूका नातेदारका नियत वा अवस्थाका विषयमा पर्याप्त सूचना दिएनन् । यस अनुरूप, निवेदकहरूका नातेदारहरूको जबर्जस्ती बेपत्ताले उनीहरूलाई कानुनी संरक्षणबाट वञ्चित गर्‍यो भने कानूनका नजरमा व्यक्तिको रूपमा पहिचान पाउने अधिकारबाट वञ्चित गर्‍यो जसबाट अनुबन्धको धारा १६ को उल्लंघन भयो भन्ने समितिको निष्कर्ष छ ।

१०.१० निवेदकहरूले अनुबन्धको धारा २(३) को जिकिर लिएका छन् जसले अनुबन्ध अन्तर्गतका अधिकार उल्लंघन भएका सबै व्यक्तिलाई प्रभावकारी उपचार सुनिश्चित गर्ने दायित्व पक्षराष्ट्रलाई सुम्पेको छ । अधिकार उल्लंघनका दाबीउपर सम्बोधन गर्नका लागि पक्षराष्ट्रहरूले उपयुक्त न्यायिक तथा प्रशासनिक संयन्त्र निर्माण गर्नुपर्ने कुरालाई समितिले महत्व दिएको छ । यसले आफ्नो सामान्य टिप्पणी नं. ३१ को सन्दर्भ लिएको छ जसले अन्य कुराका अलावा पक्षराष्ट्रले अधिकार उल्लंघनका आरोपउपर अनुसन्धान नगर्दा स्वयंमा अनुबन्धको अलग्गै उल्लंघन गरेको ठहर्छ । यो मुद्दामा निवेदकहरूले विभिन्न प्रहरी कार्यालय तथा सैन्य ब्यारेकहरूमा सूचना पाउनका लागि पुगेको तथा पछि सर्वोच्च अदालतसमक्ष बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट दायर गरेको अनि राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगमा उजुरी हालेको कुरा समितिले विचार गरेको छ । निवेदकहरूका प्रयासका बावजुद पक्षराष्ट्रले उनीहरूको नातेदारको थुना तथा मृत्यु भनिएको परिस्थितिलाई उजागर गर्ने हिसाबमा कुनै पनि लगनशील तथा प्रभावकारी अनुसन्धान गरेको छैन र पीडकहरूलाई न्यायको दायरामा ल्याउनका

लागि कुनै फौजदारी अनुसन्धान गरेको छैन । गृह मन्त्रालयको बेपत्ता समितिले गरेको अनुसन्धानहरूका प्रभावकारिता तथा पर्याप्ततालाई व्याख्या गर्न तथा उनीहरूको थुना वा मृत्यु भनिएको कारणका सम्बन्धमा स्पष्ट पार्नका लागि ठोस कदम चालिएको कुरालाई पक्षराष्ट्रले व्याख्या गर्न सकेको छैन । उनीहरूको भौतिक अवशेष पत्ता लगाउन तथा निवेदकका परिवारलाई फिर्ता गर्न समेत यसले सकेको छैन । त्यसैले निवेदकहरूका नातेदारको बेपत्ताउपर लगनशील तथा प्रभावकारी अनुसन्धान गर्न पक्षराष्ट्र असमर्थ रहेको भनी समिति विचार गर्दछ । थप रूपमा, अन्तरिम राहतका रूपमा निवेदकहरूले पाएको रु १००,००० उनीहरूउपर गरिएको गम्भीर उल्लंघनको पर्याप्त उपचारका रूपमा रहँदैन । यस अनुरूप, समितिको निष्कर्ष अनुसार यससमक्ष पेश गरिएका तथ्यका आधारमा निवेदकहरूका नातेदारहरूको हकमा धारा ६ (१), ७, ९ तथा १६ को सामञ्जस्यतामा धारा २ (३) को उल्लंघन तथा निवेदकहरूको हकमा अनुबन्धको धारा ७ को सामञ्जस्यतामा धारा २ (३) को उल्लंघन भएको उजागर हुन्छ ।

१०.११ माथि उल्लेखित प्रावधानको उल्लंघन भएको निष्कर्ष निकालिसकिएकाले अनुबन्धका धारा १०, १७ (१), २३ तथा २४ (१) अन्तर्गतका निवेदकहरूका दावीलाई अलग्गै छानबिन नगर्ने निर्णय समितिले लिएको छ ।

११. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको ऐच्छिक आलेखको धारा ५(४) अन्तर्गत सञ्चालित मानवअधिकार समितिले यससमक्ष पेश गरिएका तथ्यका आधारमा बनाएको दृष्टिकोण अनुसार निवेदकहरूका नातेदारहरूको हकमा धारा ६ (१), ७, ९ तथा १६ को सामञ्जस्यतामा धारा २ (३) को उल्लंघन तथा निवेदकहरूको हकमा अनुबन्धको धारा ७ र धारा ७ को सामञ्जस्यतामा धारा २ (३) को उल्लंघन भएको छ ।

१२. अनुबन्धको धारा २ (३) का अनुसार निवेदकहरूलाई प्रभावकारी उपचार दिनका लागि पक्षराष्ट्र बाध्य हुन्छ जसमा उनीहरूको परिवारलाई (क) उनीहरूको नातेदारहरूको बेपत्ता सम्बन्धी पूर्ण र प्रभावकारी अनुसन्धान गरेर तथा उनीहरूलाई अनुसन्धानको परिणामबारे पूर्ण सूचना उपलब्ध गराएर, (ख) उनीहरूको मृत्यु भइसकेको भए उनीहरूको भौतिक अवशेष पत्ता लगाएर तथा परिवारलाई हस्तान्तरण गरेर, ग) उल्लंघनमा संलग्न जिम्मेवार अधिकारीहरूउपर अभियोजन, अनुसन्धान र सजाय गरेर तथा यस्ता उपायका परिणामलाई सार्वजनिक गरेर, घ) निवेदकहरूलाई कुनै आवश्यक तथा पर्याप्त पुनर्भरण तथा उपचार उपलब्ध भएको सुनिश्चित गरेर तथा (ङ) उनीहरूलाई यस उल्लंघनबाट सहनुपरेको पीडाका लागि प्रभावकारी परिपूरण दिएर जसमा उचित क्षतिपूर्ति तथा सन्तुष्टिका उपयुक्त उपाय पर्दछन् । भविष्यमा त्यस्तै प्रकृतिका हिंसा दोहोरिन नदिने दायित्व पनि पक्षराष्ट्रको हो । विशेषगरी यातना, गैरन्यायिक हत्या तथा जबरजस्ती बेपत्ता जस्ता गम्भीर मानवअधिकार उल्लंघनका लागि जिम्मेवार व्यक्तिको फौजदारी अभियोजन सहज हुने कानून निर्माण गर्ने सुनिश्चितता पक्षराष्ट्रले गर्नुपर्दछ ।

१३. ऐच्छिक आलेखको पक्षराष्ट्र बनेपछि राज्यपक्षले महासन्धिको उल्लंघन भएको छ छैन भनी ठहर गर्ने समितिको अधिकारलाई स्वीकार गरेको र आफ्नो क्षेत्र तथा क्षेत्राधिकारभित्र सबै व्यक्तिको अनुबन्धको धारा २ अन्तर्गतको अधिकार सुनिश्चित गर्ने र उल्लंघन भएको प्रमाणित भएमा प्रभावकारी तथा प्राप्य उपचार प्रदान गर्ने दायित्वलाई ध्यानमा राख्दै राज्यपक्षले १८० दिनभित्र समितिको दृष्टिकोणलाई कार्यान्वयन गर्न अपनाइएका उपायहरूका बारेमा जानकारी दिनेछ भन्ने चाहना राखेको छ । समितिका धारणालाई प्रकाशन गर्न र आधिकारिक भाषामा अनुवाद गरी त्यसको व्यापक वितरण गर्न समेत राज्यपक्षलाई अनुरोध गरिएको छ ।